

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE-FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI STUDII EUROPENE

***PERMEABILITATEA ȘI IMPERMEABILITATEA
FRONTIERELOR SOCIO-ECONOMICE ÎN UNIUNEA
EUROPEANĂ. STUDIU DE CAZ: FRONTIERA ELECTRONICĂ***
REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

Prof.univ.dr HORGA IOAN

Student doctorand:

MĂRCUȚ MIRELA

2015

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Beneficiind de schimbările realităților sistemului internațional din ultimele decenii, studiul asupra frontierelor a suferit o serie de modificări care invită la noi perspective de cercetare. Dacă în trecut ne refeream la frontiere și granițe doar din punctul de vedere al statelor naționale, recent putem discuta despre o serie de noi frontiere, sociale, economice, etnice, religioase, etc., datorită schimbărilor date de globalizare. Acestea se evidențiază cel mai clar în Europa, unde spațiul european reprezintă cel mai bine fluiditatea frontierelor, determinată de transformarea celor naționale în axe de legătură dincolo de vechile granițe și mai ales de principiul de bază al Uniunii privind libera circulație. Așadar, Uniunea Europeană reprezintă spațiul cel mai propice pentru a realiza o cercetare despre un nou tip de frontieră, anume frontiera electronică.

Perspectiva analizei unui nou tip de frontieră la nivelul Uniunii Europene trebuie susținută, în primul rând, prin delimitarea temei lucrării și a conceptelor care vor fi utilizate pe parcursul acesteia. În timp ce titlul lucrării face referire la calitatea frontierei de a fi permeabilă sau impermeabilă în Uniunea Europeană și ne plasează în zona *socio-economicului*, ne trimite către un nou concept de frontieră, anume frontiera electronică. În esență, tema lucrării urmărește atât definirea unei frontiere electronice atât la nivel teoretic, cât și aplicarea acestei definiții în cadrul Uniunii Europene, bazându-se în primul rând pe prezentarea unei evoluții socio-economice a Uniunii care a permis creionarea unui nou tip de frontieră.

Conceptul-cheie analizat în cadrul acestei cercetări este *frontiera*, care, așa cum am afirmat mai sus, prezintă noi fluidități ce îi conferă noi accepțiuni. În justificarea oferită de Ioan Horga în numărul inaugural al revistei științifice *Eurolimes* asupra temei frontierelor, se oferă o serie de piste sau accepțiuni asupra noului sens al frontierelor, iar una dintre acestea este faptul că „procesul de integrare europeană va determina o redefinire a rolului frontierelor”¹. Mai mult, o accepțiune importantă asupra frontierelor este strâns legată de *teritoriu* sau *spațiu*². În epoca informațională, ne este foarte la îndemână să afirmăm că teritoriul nu mai contează datorită Internetului și a modului în care a afectat profund societatea și economia. Cu toate acestea, teritoriul se află într-o continuă schimbare, în tandem cu frontierele care l-au definit și se definesc ca urmare a acestuia.

¹ Ioan Horga, „Why Eurolimes?” în Ioan Horga, Sorin Șipoș (ed.), *Europe and Its Borders: Theoretical and Historical Perspective*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, vol.1, 2007, p.4

² *Ibidem*, p.5

Așa cum afirma Gerard Delanty, „noi tipuri de frontiere au început să existe, altele mai vechi dispar, în timp ce unele frontiere preiau noi funcții”³.

Acestea sunt premisele de definire a accepțiunii frontierei în cercetarea de față. Dezbaterăa asupra modului în care acționează frontierele, ca agenți ai deschiderii sau închiderii, ne poartă către caracterizarea realizată în titlul cercetării, anume asupra ideii unor frontiere permeabile sau impermeabile. În virtutea unor noi sensuri ale frontierelor, trebuie să analizăm și caracteristicile acestora, iar gradul acestora de permeabilitate ne trimite către modul în care frontierele pot fi agenți ai incluziunii, în timp ce gradul de impermeabilitate ne trimite către accepțiunea frontierelor ca agenți ai excluziunii.

Al doilea concept esențial pentru cercetarea de față este *Internetul*. Intrat deja în vocabularul de zi cu zi, Internetul este considerat una dintre marile inovații ale umanității. Cu toate acestea, *Internetul* este rezultatul unui proces inovativ ce s-a întins pe parcursul a câtorva decenii, care a pornit cu inventarea microcipului, a primelor computere și a necesității digitalizării informației. Internetul este rezultatul unui proces colaborativ al cercetătorilor americani și este, de fapt, rețeaua globală de comunicare care se bazează pe o serie de protocoale și pe informația digitală, care stă la baza tehnologiilor de informație și comunicare, cum ar fi poșta electronică. Informația distribuită de calculatoarele conectate la Internet a fost catalogată în urma algoritmului unui european, Sir Tim Berners-Lee, care a creat World Wide Web la începutul anilor 90.

Cu alte cuvinte, utilizatorii de Internet se conectează la rețeaua globală, dar utilizează World Wide Web de fapt pentru căutare de informații, socializare, comunicare, etc. Intrarea în vocabularul colocvial a termenului generic *Internet* ne determină să utilizăm acest concept și în această lucrare. Astfel, tehnologiile de informație și comunicare, care au în centru Internetul, stau la baza transformării societății și economiei mondiale și sunt determinanții globalizării. Accepțiunea Uniunii Europene potrivit căreia tehnologiile de informație și comunicare reprezintă tehnologii de interes general, cu efect asupra tuturor fațetelor societății, ne determină să punem în discuție potențialul revoluționar al acestora. Adoptarea acestora în societate și economie are într-adevăr beneficii importante, dar creează și perdanți în această ecuație. Perdanții sunt cei cărora condițiile socio-economice sau teritoriale nu le permit să conveargă către spațiul virtual.

³ Gerard Delanty, „Borders in a Changing Europe: Dynamics of Openness and Closure” în Ioan Horga, Sorin Șipoș, *op.cit.*, p.44

Relația dintre cele două spații, dar și influența Internetului asupra societății poate trimite la alte două concepte importante pentru cercetare, în speță *diviziunea digitală și incluziunea digitală*, care definesc legături sau bariere chiar în interiorul spațiului virtual. Diviziunea digitală face referire la un efect advers al introducerii Internetului în viața de zi cu zi, și anume diferențele existente în ceea ce privește accesul, dar mai ales utilizarea și competențele pentru utilizarea Internetului. Ca atare, susținem punctul de vedere conform căruia aceste tehnologii de informație și comunicare nu sunt panaceul problemelor societății europene, deoarece constatăm clivaje importante în aceste trei paliere de interacțiune cu Internetul. Pe de altă parte, incluziunea digitală este răspunsul Uniunii Europene la aceste clivaje existente la nivel socio-economic și teritorial. Aici intervine ideea suprapunerii spațiului virtual peste teritoriul actual, deoarece ne ajută să înțelegem de ce anume există aceste clivaje. Mai precis, cercetarea își va propune să evidențieze rolul teritoriului în crearea, întreținerea și extinderea spațiului virtual, atât din punct de vedere social, cât și din punct de vedere economic.

Baza cercetării converge de fapt din două direcții, prima reprezentând poziția conform căreia globalizarea a contribuit la transformarea spațiului și a frontierelor, dar nu a reușit să le elimine în totalitate. În același timp, un determinant important al globalizării, anume tehnologiile de informație și comunicare, a contribuit la transformarea societății și economiei, aplicând asupra acestora logica rețelelor. Exponentul acestei ultime teorii este sociologul Manuel Castells, care susține următoarele: „Ca un trend istoric, funcțiile și procesele dominante din epoca informațională sunt organizate din ce în ce mai mult în jurul rețelelor”⁴. În plus, conform acestei logici, spațiul și timpul se transformă la rândul lor, devenind „un spațiu al fluxurilor” și un „timp atemporal”. În esență, spațiul nu mai este material, ci este în preponderență virtual.

Pe de altă parte, există și un alt punct de vedere conform căruia frontierele s-au metamorfozat. Acest punct de vedere începe de la un punct de vedere opus asupra perspectivei lui Castells. Într-adevăr, logica rețelei în societate și economie este din ce în ce mai prezentă, dar autorul Peter Dicken afirmă că transformările date de globalizare trebuie să ia în calcul elementul *teritoriului*. Chiar dacă recunoaște meritele tehnologiilor de informație și comunicare pentru transformarea economiei mondiale, majoritatea acestor activități sunt angrenate într-un anumit

⁴ Manuel Castells, *Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I*, Chichester, Wiley Blackwell, 2009, p.500

spațiu. Primul impuls în discuția despre frontiere este să afirmăm că acestea nu mai sunt relevante, dar realitatea contemporană ne contrazice, determinându-ne să luăm în considerare alte feluri de frontiere - sociale, economice, etnice sau religioase.

Acestea nu mai sunt doar linii de separație, ci devin axe de legătură datorită accentului mai mare pus în special la nivel european pe cooperare transfrontalieră. Există totuși bariere între comunități și nu între state, date de anumite diferențe socio-economice sau de factură culturală. Astfel, frontiera devine atât barieră ce trebuie demolată, cât și axă de legătură.

Cercetarea de față se axează pe componenta socio-economică a frontierelor și pe modul în care astfel de frontiere au evoluat în cadru comunitar, bazându-se pe logica neoliberală a liberalizării și propunând o serie de răspunsuri la următoarea întrebare: ce fel de frontiere au creat tehnologiile de informație și comunicare în Uniunea Europeană? Din această întrebare se desprind o serie de interogații adiacente: cum s-au dezvoltat frontierele socio-economice în Europa? Care este fundamentul noilor frontiere? Cum funcționează societatea-rețea în Europa și care tip de frontieră prevalează? Totodată, trebuie să evidențiem perspectiva neofuncționalistă a cercetării de față, care ne ajută să explicăm mai bine ideea suprapunerii spațiului virtual peste teritoriu. Astfel, pentru Uniunea Europeană, crearea unui spațiu virtual care trebuie valorificat din punct de vedere socio-economic poate reprezenta un nou spațiu de integrare, care este supus unui *spillover* funcțional.

Ultima întrebare pusă mai sus ne conduce la delimitarea conceptuală a frontierelor utilizată de Liam O'Dowd, delimitare pe care o utilizăm pentru a defini frontiera electronică. Acesta afirmă că frontierele au patru dimensiuni, și anume: bariere, legături, resurse sau simboluri ale identității. În plus, el afirmă că aceste dimensiuni sunt prezente în noile frontiere, deși una sau mai multe sunt mai pregnante. Dimensiunile frontierei evidențiate de Liam O'Dowd demonstrează necesitatea unei cercetări multidirecționale și multidisciplinare pentru evidențierea unei noi frontiere, anume frontiera electronică.

Pe baza delimitării teoretice a cercetării, a conceptelor puse în discuție mai sus și a întrebărilor puse, emitem o serie de ipoteze menite să ghideze cercetarea. Prima dintre acestea face referire la metamorfoza frontierelor și postulează existența unei frontiere electronice. Se va defini, detalia și exemplifica acest concept, în contextul dezvoltării Internetului și a tehnologiilor de informație și comunicare.

Frontiera electronică este unul dintre răspunsurile la afirmația conform căreia Internetul nu cunoaște frontiere, iar scopul cercetării este să cercetăm acest răspuns. Există o presupunere conform căreia Internetul este un spațiu liber, al tuturor posibilităților, în care informația circulă liber și fără nicio restricție, iar utilizatorii o pot accesa indiferent de loc. Acest fapt este valabil doar parțial, deoarece există încă numeroase restricții transnaționale în spațiul virtual, dar există și diferite moduri de acces la Internet pentru utilizatori, ceea ce creează restricții între mediul real și cel virtual. Internetul și spațiul cibernetic reușesc să determine o astfel de metamorfoză a frontierelor, creând această frontieră electronică ce reprezintă subiectul acestei teze.

A doua ipoteză de cercetare provine din relația divergentă dintre Castells și Dicken referitoare la importanța spațiului sau a teritoriului în noua societate informațională. Nu negăm existența unui spațiu al fluxurilor, în care informația circulă în rețea, dar afirmăm că spațiul acesta al fluxurilor se sprijină pe fundamentul creat de teritoriu. În speță, discutăm la nivel european de Piața Unică, în calitate de fundație a Uniunii Europene, și de Piața Unică Digitală, noul construct european menit să creeze un spațiu informațional liber asemănător Pieței Unice. Piața Unică Digitală acționează ca un spațiu al fluxurilor de informații digitale bazându-se pe Internet pentru crearea unei economii digitale puternice la scală europeană. În același timp, are nevoie de baza pusă de Piața Unică pentru funcționarea adecvată, iar acest lucru se reflectă și în evoluția frontierelor socio-economice la nivel european. Piața Unică Digitală este cea mai recentă manifestare a transformării frontierelor la nivel european, atât din punct de vedere social, cât și economic.

A treia ipoteză de cercetare vizează în primul rând transformarea frontierelor, din bariere în axe de legătură sau resurse economice, așa cum le consideră O'Dowd. Caracteristica de bază a acestei transformări este permeabilitatea, adică gradul în care frontierele, ca bariere, pot fi trecute și depășite pentru a se transforma în axe de legătură și resurse economice. Astfel, cea de-a treia ipoteză de cercetare își propune să cerceteze în ce măsură frontierele electronice la nivel european sunt permeabile.

Structura lucrării urmează logica celor trei ipoteze postulate mai sus. Primul capitol, intitulat *Considerații teoretice*, reprezintă fundația teoretică a lucrării și analizează o serie de cuvinte-cheie și relațiile dintre acestea, în special relația dintre globalizare și frontiere, existența unei societăți-rețea și influența acesteia asupra frontierelor. În plus, un alt punct principal al acestui

capitol reprezintă abordarea teoretică asupra frontierelor, marcată de delimitarea lui Liam O'Dowd, ce ne permite să definim frontierele socio-economice și ne ușurează înțelegerea frontierei electronice.

Al doilea capitol, intitulat *Evoluția socio-economică a Uniunii Europene din perspectiva frontierelor*, pornește de la ideea că frontierele socio-economice au evoluat la nivel european datorită transformărilor aduse spațiului comunitar. Prin acest capitol, revizităm evoluția frontierelor europene prin prisma eforturilor de realizare a spațiului comun european în încercarea de a prefața noua frontieră, cea electronică, dar și spațiul comun informațional din Europa, anume Piața Unică Digitală.

Al treilea capitol prefațează studiul de caz al acestei cercetări și se axează pe definirea, conceptualizarea și plasarea în context a conceptului de frontieră electronică. Definirea acestuia se realizează în termenii societății-rețea, concept enunțat de Manuel Castells, dar și în condițiile importanței teritoriului la nivel european, conform lui Peter Dicken. Așadar, deducem existența unei frontiere electronice între mediul virtual și cel real, dar și în interiorul mediului virtual care se manifestă conform delimitărilor propuse de Liam O'Dowd ca barieră, axă de legătură, resursă economică și simbol al identității. Astfel, delimitarea conceptuală a frontierei electronice pătrunde în toate aceste valențe, atât pentru limita dintre *real* și *virtual*, cât și în interiorul spațiului virtual.

Al patrulea capitol, intitulat *Analiza comparativă a Pieței Unice și a Pieței Unice Digitale din perspectivă socio-economică*, reprezintă primul pas al aplicării definiției frontierei electronice în context european. Principalul motiv pentru această afirmație este faptul că această analiză cartografiază modul în care piața digitală se sprijină pe cea reală și modul în care liberalizarea circulației a evoluat în ambele medii. În plus, analiza evidențiază în principal două valențe ale frontierei electronice, anume aceea de a face legătura dintre mediul real și cel virtual, dar și calitatea acesteia de a acționa ca barieră în spațiul digital prin obstrucționarea circulației informației.

În final, cel de-al cincilea capitol se dedică în totalitate cartografiei valențelor relevante ale frontierei electronice în Uniunea Europeană, bazându-se pe fundația clădită de evoluția frontierelor socio-economice, cât și pe comparația dintre Piața Unică și cea Digitală. Împărțit în patru secțiuni, capitolul-studiu de caz debutează prin retrospectiva și analiza modului în care Uniunea a abordat problematica tehnologiilor de informație și comunicare încă din anii '80 până

în prezent. Această secțiune are rolul de a evidenția cum a evoluat prioritatea informației și a spațiului cibernetic. Următoarele secțiuni urmăresc și detaliază diferitele valențe ale frontierei electronice, anume calitatea de a fi o barieră, manifestată în primul rând ca *diviziunea digitală*. Apoi, analizăm calitatea acesteia de a deveni o axă de legătură în rețea, în cadrul căreia analizăm eforturile pe care le desfășoară Uniunea pentru a promova incluziunea digitală, dar și modul în care se creează comunități virtuale cu ajutorul comunicării în rețea. Cea de-a patra secțiune detaliază modul în care frontiera electronică poate fi fructificată în calitate de resursă economică, în special din două puncte de vedere, anume comerțul electronic și cercetarea în sectorul tehnologiilor de informație și comunicare.

Studiul asupra frontierei electronice se bazează pe o fundație metodologică solidă, atât din punct de vedere calitativ, cât și din punct de vedere cantitativ. Conceperea metodologiei de cercetare s-a realizat în concordanță cu viziunea multidisciplinară a cercetării, ce cuprinde atât aspecte ce țin de studiile europene, cât și de economie sau științe sociale. Capitolul teoretic, ce deschide lucrarea, se bazează pe o trecere în revistă a literaturii de specialitate legată de problematica globalizării, a frontierelor în continuă transformare, dar introduce în discuție concepte utile pentru cercetare, cum ar fi *societatea-rețea*.

Apoi, pentru a ni se permite setarea temei frontierei electronice în actualitate, am apelat la *metoda diacronică de cercetare* asupra evoluției frontierelor Uniunii Europene din punct de vedere socio-economic, utilizând o serie de surse primare, în special documentele oficiale ale Uniunii Europene sau presa vremii, sau secundare. Așa cum am afirmat mai sus, retrospectiva frontierelor socio-economice ale Uniunii Europene are rolul de a pune în actualitate tema frontierelor în transformare, dar mai ales de a plasa în discuție un alt tip de frontieră, de data aceasta atipic, anume frontiera electronică.

Conceptualizarea frontierei electronice pornind de la perspectiva teoretică a lui Liam O'Dowd asupra frontierei deservește ca suport pentru următoarele două capitole, care sunt construite conform metodei studiului de caz. În primul rând, analiza asupra Pieței Unice și a Pieței Unice Digitale sub aspectul evoluției, dar și al barierelor și domeniilor de extindere sau aprofundare, utilizăm *metoda comparației*, pentru a ilustra modalitatea prin care piața digitală reprezintă un nou domeniu de integrare, dar care se bazează, oglindește piața unică ce stă la baza Uniunii. Metoda comparației ne permite să regăsim o serie de asemănări importante între cele

două, în special în domeniul barierelor din calea circulației libere a bunurilor, serviciilor, persoanelor, capitalurilor, dar și a informației. Utilizarea acestei metode ne permite să deschidem calea către cartografierea frontierei electronice ca barieră. Perspectiva comparativă asupra acestora este evidențiată de alte două metode de cercetare, anume: *analiza de documente și a discursului*, dar și o scurtă *analiză a presei*.

Ultimul capitol, cel ce poartă titlul lucrării, reprezintă o analiză amănunțită și aplicată asupra frontierei electronice în Uniunea Europeană, în trei dintre cele patru accepțiuni ale frontierei, anume: barieră, axă de legătură și resursă economică. Această analiză neexhaustivă are două paliere, dintre care primul este palierul calitativ, care oferă o *retrospectivă diacronică* asupra politicilor comunitare legate de societatea informațională, economia digitală sau Internet în general și asigură interpretarea eforturilor comunitare pentru promovarea Internetului. Retrospectiva se realizează pe baza metodei *analizei de documente* relevante pentru politicile comunitare în direcția valorificării tehnologiilor de informație și comunicare.

Palierul calitativ al analizei sprijină *analiza cantitativă statistică* realizată pe baza unor indicatori relevanți pentru cele trei fațete ale frontierei electronice, cum ar fi: procentul persoanelor care nu au accesat niciodată Internetul, proporția sectorului TIC în cadrul economiei europene, gradul de sofisticare al utilizării Internetului, etc. Pentru a asigura un eșantion reprezentativ, dar și pentru a putea obține rezultate cu privire la succesul sau insuccesul strategiei Uniunii Europene în ceea ce privește tehnologiile de informație, am ales să ilustrăm evoluția pe ani ai acestor indicatori pornind de la anul adoptării Agendei Digitale pentru Europa, anul 2010, ca dată de bază a analizei. Analiza indicatorilor ne-a permis să formulăm concluzii cu privire la cartografierea frontierei electronice în Uniunea Europeană, atât ca tendință de construcție, cât și de deconstrucție.

Accesul la acești indicatori statistici ne-a fost oferit datorită unei inițiative a strategilor Agendei Digitale pentru Europa, intitulată *Digital Agenda Data*, care reunește într-o pagină web toți indicatorii relevanți cu privire la analiza societății informaționale în Uniunea Europeană. Baza acestei inițiative este, de altfel, un beneficiu și în același timp un punct de sprijin al Internetului, anume *datele deschise* (un beneficiu statistic important pentru cercetători în era digitală) sau informația disponibilă în mod liber pe Internet.

Aceleași date au fost extrem de importante pentru analiza cantitativă și comparativă a sectorului TIC în economia europeană, în special a comerțului electronic. *Analiza cantitativă* s-a

întins atât la nivelul statelor membre, cât și pe întreaga perioadă de implementare a Agendei Digitale pentru Europa, strategia cea mai recentă privind societatea informațională și economia digitală a Uniunii.

Dincolo de perspectiva holistică asupra frontierei electronice pe care o propunem prin această cercetare, există o serie de limitări care deschid totuși căi către noi direcții științifice. În principal, este vorba de calitatea frontierei electronice de a reprezenta un simbol al identității, calitate pe care am discutat-o în delimitarea conceptuală a frontierei electronice, dar nu am detaliat-o în studiul de caz. Motivul pentru această opțiune face referire tocmai la subiectul tezei, frontiera electronică în calitate de frontieră socio-economică, în timp ce valența identității face referire la frontierele culturale ale Europei. Totuși, așa cum am menționat mai sus, această limită poate reprezenta în viitor o nouă direcție de cercetare, la fel cum este și o altă perspectivă, anume cea asupra securității spațiului electronic, ce devine din ce în ce mai necesară în contextul actual.

Totodată, constatăm o altă categorie de limitări ale acestei cercetări, în principal când discutăm despre analiza cantitativă din studiul de caz ce servește cartografierei frontierei electronice. Este vorba de restrângerea analizei cantitative la perioada 2010-2014, dar și de modul de alegere al indicatorilor folosiți, din totalitatea celor puși la dispoziție de către pagina web a Agendei Digitale pentru Europa. O altă limită se referă chiar la perioada analizată, remarcându-se anumite cazuri pentru care nu au existat seturi complete de date pentru toți cei cinci ani.

indicatorii aleși pentru efectuarea analizei au fost aleși pe baza unei evaluări a importanței lor în raport cu obiectivele Agendei Digitale, fără a se apela la totalitatea indicatorilor statistici disponibili. Spre exemplu, am ales să ilustrăm calitatea frontierei electronice de a fi barieră între mediul virtual și cel real prin analiza persoanelor care nu au accesat niciodată Internetul, dar există mai multe tipuri de indicatori care ar putea fi relevanți pentru această analiză. Cu toate acestea, am apelat la alți indicatori complementari obiectivului analizat pentru a oferi un punct de sprijin asupra argumentului sau, din contră, pentru a contrasta argumentul, totul pentru a ilustra cât mai bine realitatea complexă a frontierei electronice.

Analiza asupra frontierei electronice în Uniunea Europeană este rodul cercetării în cadrul proiectului Jean Monnet intitulat *Initiative and Constraint in the Mapping of Evolving European Borders*, care și-a propus să ofere o perspectivă comprehensivă și multidisciplinară asupra provocărilor frontierelor europene, iar frontiera electronică reprezintă exemplul perfect pentru

necesitatea abordării multidisciplinare a frontierelor. Realizarea acestei incursiuni în frontiera electronică are nevoie de un fundament puternic realizat din cercetările anterioare asupra frontierei. Cu toate acestea, prioritate a avut analiza surselor primare identificate ca fiind esențiale pentru cercetare. Sursele primare provin, în principal, din două direcții importante. În primul rând, este vorba de baza de date cuprinzând surse primare asupra frontierelor din Uniunea Europeană, creată ca urmare a proiectului *Jean Monnet Multilateral Research Group* mai sus numit⁵.

Dezvoltarea bazei de date cu privire la frontierele socio-economice ale Uniunii Europene, dar și cu privire la politica referitoare la Internet în Uniunea Europeană a fost întregită de privilegiul de a consulta arhivele istorice ale Uniunii Europene într-o vizită de lucru în Florența la sediul Arhivelor Istorice ale Uniunii din cadrul Institutului Universitar European în anul 2013. Accesul la aceste arhive a permis creionarea unei baze istorice solide atât pentru capitolul de incursiune în evoluția socio-economică a Uniunii (cu accent pus asupra evoluției Pieței Interne), cât și pentru capitolul ce tratează comparativ Piața Unică și Piața Unică Digitală. Printre aceste surse arhivistice se numără articole din presa anilor '80 și '90, în special *Financial Times* sau *The Economist*, dar mai ales regăsim comunicate de presă, discursuri și interviuri ale principalilor decidenți în politica pieței interne ale Comunității Europene din acea perioadă, cum ar fi Lordul Cockfield sau Jacques Delors.

Beneficiile Internetului și-au făcut simțite prezența în cadrul acestei lucrări, oferind autorului șansa de a consulta din paginile web ale Uniunii Europene acele documente esențiale pentru creionarea unei imagini a frontierei electronice în Europa. Discutăm, în special de comunicările Comisiei Europene, de directive europene și cărți albe, dintre care le enumerăm pe cele mai importante într-o listă ne-exhaustivă: *Comunicarea Comisiei Europene privind Agenda Digitală pentru Europa, strategia Europa 2020, Cartea Albă privind Completarea Pieței Interne, Raportul lui Mario Monti înaintat către Jose Manuel Barroso intitulat O nouă strategie pentru Piața Unică, Actul privind Piața Unică I, Actul privind Piața Unică II, comunicările privind Internetul intitulat eEurope 2005 sau i2010*. Suportul cercetării cantitative a fost posibil datorită demersului benefic al echipei Agendei Digitale de a oferi un suport vizual pentru statisticile

⁵ Baza de date consultată se regăsește pe site-ul oficial al Institutului de Studii Euroregionale Oradea-Debrecen: <http://iser.rdsor.ro/>, accesat la data de 10 februarie 2014

referitoare la politicile cu privire la Internet în Uniunea Europeană, în cadrul proiectului electronic *Digital Agenda Data*, construit bazându-se pe conceptul de *date deschise*.

Sursele secundare au constituit cadrul teoretic asupra frontierelor care a permis extinderea terminologică a frontierei către spațiul virtual prin frontiera electronică. În acest sens, lucrările lui Manuel Castells din seria *Information Age* au fost extrem de benefice, deschizând calea fundației teoretice a cercetării. Totodată, baza teoretică a fost completată de perspectiva lui Peter Dicken în cartea *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy*, dar și de periodicul științific *Eurolimes* în ale cărui volume se regăsesc numeroase studii cu privire la frontierele europene. Perspectiva conceptuală a frontierei electronice a fost furnizată de Liam O'Dowd în lucrarea sa *The Changing Significance of European Borders*, cuprinsă în volumul editat de James Anderson, Liam O'Dowd, Thomas Wilson, *New Borders for a Changing Europe – Cross Border Cooperation and Governance*. Această lucrare atinge conceptul de frontieră din patru accepțiuni care vor fi aplicate frontierei electronice.

Motivația alegerii prezentei teme rezidă în necesitatea oferirii unei perspective inovative asupra studiului frontierelor, în special în condițiile în care tehnologiile de informație și comunicare au devenit părți indispensabile ale societății și economiei. În literatura de specialitate este nevoie de o perspectivă de ansamblu asupra relației dintre frontiere și tehnologia de informație și comunicare, în speță Internetul, deoarece consultarea cercetărilor privind această relație a relevat faptul că aceasta e privită în general din două perspective, anume potențialul voluntarist și revoluționar al Internetului în materie de circulație a informației și necesitatea securizării spațiului cibernetic conexasă cu cenzura aplicată pe Internet de anumite regimuri. Pe de altă parte, exista deja o pistă de cercetare în literatura privind influența Internetului în societate care poate conduce la explorarea frontierei electronice, și anume conceptul intitulat *diviziune digitală*.

Aceasta face referire la faliile existente în societate în gradele diferite de acces la Internet, utilizarea și competențe digitale ale utilizatorilor. Cu toate acestea, diviziunea digitală nu are cadrul explicativ pe care analiza frontierei electronice o poate oferi, deoarece aceasta are o factură eminentă socială determinată de unele aspecte economice. Așadar, frontiera electronică este rezultatul unei analize socio-economice asupra relației dintre Internet și noile frontiere existente în societate și economie. A rămas o ușă deschisă în literatura de specialitate, anume ce se întâmplă când Internetul intră în conexiune cu noile frontiere sociale și economice?

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Surse primare

BULLETIN OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Supplement 6/93, Growth, Competitiveness, Employment. The challenges and ways forward into the 21 century. White Paper*, decembrie 1993, Luxembourg

COMISIA COMUNITĂȚILOR EUROPENE, *Cartea Albă. Modernizarea standardizării în domeniul tehnologiei informației și a comunicațiilor (TIC) în UE – direcții de înaintare*, Bruxelles, 2 iulie 2014, <http://cordis.europa.eu/documents/documentlibrary/107035921RO6.pdf>

COMISIA COMUNITĂȚILOR EUROPENE, *Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor. O strategie europeană pentru cercetare-dezvoltare și inovare în domeniul tehnologiilor informației și ale comunicațiilor. Este momentul să ridicăm ștacheta*, Bruxelles, 13 martie 2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0116:FIN:RO:PDF>

COMISIA EUROPEANĂ, *Comunicare a Comisiei Către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor. Actul privind piața unică. Douăsprezece pârgii pentru stimularea creșterii și întărirea încrederii. Împreună pentru o nouă creștere*, Bruxelles, 13 aprilie 2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0206&from=EN>

COMISIA EUROPEANĂ, *Comunicare a Comisiei Către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social și Comitetul Regiunilor. Actul privind piața unică II. Împreună pentru o nouă creștere*, Bruxelles, 3 octombrie 2012, http://ec.europa.eu/internal_market/smact/docs/single-market-act2_ro.pdf#maincontentSec3

COMISIA EUROPEANĂ, *Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor privind comerțul electronic transfrontalier dintre întreprinderi și consumatori în UE*, 22 octombrie 2009, Bruxelles, http://ec.europa.eu/consumers/archive/consumer_research/market_studies/docs/COM_2009_0557_4_ro.pdf

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. I2010 – A European Information Society for growth and employment*, Bruxelles, 1 iunie 2005, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52005DC0229>

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. eEurope 2005: An information society for all*, Bruxelles, 28 mai 2002, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0263&from=EN>

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the*

Committee of the Regions. *Bridging the Broadband Gap*, Bruxelles, 20 martie 2006, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0129:FIN:EN:PDF>

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Critical Information Infrastructure Protection. Protecting Europe from Large Scale Cyber-attacks and disruptions: enhancing preparedness, security and resilience*, 30 martie 2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0149:FIN:EN:PDF>

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Completing the Internal Market. White Paper from the Commission to the European Council*, Bruxelles, 1985

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, *Europe's Way to the Information Society. An Action Plan. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament and to the Economic and Social Committee and the Committee of Regions*, Bruxelles, 19 iulie 1994, http://aei.pitt.edu/947/1/info_society_action_plan_COM_94_347.pdf

DIGITAL AGENDA DATA, *Digital Agenda Scoreboard key indicators. Individuals looking for information about goods and services online, all individuals (aged 16-74), 2013*, [http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\"indicator-group\":\"internet-services\",\"indicator\":\"i_iuif\",\"breakdown\":\"IND_TOTAL\",\"unit-measure\":\"pc_ind\",\"ref-area\":\[\"AT\",\"BE\",\"BG\",\"HR\",\"CY\",\"CZ\",\"DK\",\"EE\",\"EU27\",\"FI\",\"FR\",\"DE\",\"EL\",\"HU\",\"IE\",\"IT\",\"LV\",\"LT\",\"LU\",\"MT\",\"NL\",\"PL\",\"PT\",\"RO\",\"SK\",\"SI\",\"ES\",\"SE\",\"UK\"\]}](http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\)

DIGITAL AGENDA DATA, *Digital Agenda Scoreboard key indicators. Individuals ordering goods and services online, from sellers from other EU countries, all Individuals (aged 16-74), 2011*, [http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\"indicator-group\":\"ecommerce\",\"indicator\":\"i_bfeu\",\"breakdown\":\"IND_TOTAL\",\"unit-measure\":\"pc_ind_ilt12\",\"ref-area\":\[\"AT\",\"BE\",\"BG\",\"HR\",\"CY\",\"CZ\",\"DK\",\"EE\",\"EU27\",\"FI\",\"FR\",\"DE\",\"EL\",\"HU\",\"IE\",\"IT\",\"LV\",\"LT\",\"LU\",\"MT\",\"NL\",\"PL\",\"PT\",\"RO\",\"SK\",\"SI\",\"ES\",\"SE\",\"UK\"\]}](http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\)

DIGITAL AGENDA DATA, *Digital Agenda Scoreboard key indicators. Individuals who are frequent Internet users (every day or almost every day), all Individuals (aged 16-74), 2013*, [http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\"indicator-group\":\"internet-usage\",\"indicator\":\"i_iday\",\"breakdown\":\"IND_TOTAL\",\"unit-measure\":\"pc_ind\",\"ref-area\":\[\"AT\",\"BE\",\"BG\",\"HR\",\"CY\",\"CZ\",\"DK\",\"EE\",\"EU27\",\"FI\",\"FR\",\"DE\",\"EL\",\"HU\",\"IE\",\"IT\",\"LV\",\"LT\",\"LU\",\"MT\",\"NL\",\"PL\",\"PT\",\"RO\",\"SK\",\"SI\",\"ES\",\"SE\",\"UK\"\]}](http://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={\)

EUROPEAN COMMISSION, *Broadband markets. Digital Agenda Scoreboard*, Bruxelles, 28 mai 2014, <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/scoreboard-2014-trends-european-broadband-markets-2014>

EUROPEAN COMMISSION, *Commission Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A coherent framework for building trust in the Digital Single Market for e-commerce and online services*, Bruxelles, 11 ianuarie 2012, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:87375c7c-1bd0-445d-b251-60599af8c73b.0009.03/DOC_1&format=PDF

EUROPEAN COMMISSION, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Agenda For Europe*, Bruxelles, 19 mai 2010, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:52010DC0245>

EUROPEAN COMMISSION, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Single Market for Intellectual Property Rights. Boosting creativity and innovation to provide economic growth, high quality jobs and first class products and services in Europe*, Bruxelles, 24 mai 2011, http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/ipr_strategy/COM_2011_287_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION, *Digital Agenda Scoreboard 2014. Digital Inclusion and Skills*, http://ec.europa.eu/information_society/newsroom/cf/dae/document.cfm?doc_id=5809

EUROPEAN COMMISSION, *Europe's Digital Competitiveness Report. Volume 1*, Bruxelles, 17 Mai 2010, http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/documents/edcr.pdf

EUROPEAN E-COMPETENCE FRAMEWORK, *e-CF Overview*, <http://www.ecompetences.eu/e-cf-overview/>

INSTITUTUL DE STUDII EUROREGIONALE ORADEA-DEBRECEN, <http://iser.rdsor.ro/>

KROES, Neelie, *Securing our Digital Economy*, Hanovra, 10 martie 2014, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-197_en.htm

MONTI, Mario, *A New Strategy for the Single Market at the Service of Europe's Economy and Society*, 9 mai 2010, http://ec.europa.eu/bepa/pdf/monti_report_final_10_05_2010_en.pdf

ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT, *Measuring the Information Economy 2002. Annex 1. The OECD Definition of the ICT Sector*, <http://www.oecd.org/internet/ieconomy/2771153.pdf>

„Single European Act”, Luxembourg, 17 februarie 1986, http://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf

„Solemn Declaration on European Union”, http://www.internationaldemocracywatch.org/attachments/298_Solemn%20Declaration%20on%20%20European%20Union%20Stuttgart%201983.pdf

„The Treaty of Rome”, 25 martie 1957, http://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf

Surse secundare

AGNEW, John, CORBRIDGE, Stuart, *Mastering Space. Hegemony, Territory and International Political Economy*, New York, Routledge, 1995

BĂRBULESCU, Iordan Gheorghe, *Procesul decizional în Uniunea Europeană*, Iași, Polirom, 2008

BĂRBULESCU, Iordan Gheorghe, *UE de la Economic la Politic*, București, editura Tritonic, 2005

BICKERTON, Christopher J., *European Integration from Nation States to Member States*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p.125

CASTELLS, Manuel, *End of Millenium. The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume III. Second Edition*, Chichester, Wiley Blackwell, 2010

CASTELLS, Manuel, *Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume I*, Chichester, Wiley Blackwell, 2009

CASTELLS, Manuel, *The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society, and Culture. Volume II*, Chichester, Wiley Blackwell, 2009

CINI, Michelle, BORRAGÁN, Nieves Pérey-Solórzano, *European Union Politics. Fourth Edition*, Oxford, Oxford University Press, 2013

DELANTY, Gerard, „Borders in a Changing Europe: Dynamics of Openness and Closure în Eurolimes” în Ioan Horga, Sorin Șipoș, Ioan Horga, Sorin Șipoș (ed.), *Europe and Its Borders: Theoretical and Historical Perspective*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, vol.1, 2007, pp.44-55

DENT, Christopher, *The European Economy. The Global Context*, Londra, Routledge, 1997

DICKEN Peter, *Global Shift. Mapping the Changing Contours of the World Economy. Sixth Edition*, New York, The Guilford Press, 2011

EICHENGREEN, Barry, *The European Economy since 1945: Coordinated Capitalism and Beyond*, Princeton, Princeton University Press, 2008

EKDAHL, Peter, TROJER, Lena, „Digital Divide: Catch up for What?”, în *Gender, Technology and Development*, nr.6, 2002, Londra, pp.1-20

HORGA, Ioan, „The Role of Media in the Changing of the Meaning of Borders”, în Fabienne Maron, Renaud de la Brosse, Luminița Șoproni (ed.), *Media, Intercultural Dialogue and the New Frontiers of Europe*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, vol.3, 2007, pp.28-46

HORGA, Ioan, „Why Eurolimes?” în Ioan Horga, Sorin Șipoș (ed.), *Europe and Its Borders: Theoretical and Historical Perspective*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, vol.1, 2007, pp.4-12

IVAN, Adrian Liviu, *Statele Unite ale Europei*, Iași, Institutul European, 2007

JUDT, Tony, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Iași, Polirom, 2008

MANSELL, Robin, AVGEROU, Chrisanthi, QUAH, Danny, SILVERSTONE, Roger, *The Oxford Handbook of Information and Communication Technologies*, New York, Oxford University Press, 2007

MĂRCUȚ, Mirela, „Socio-economic Cohesion within the European Union as a Trigger for More Constructive Neighbourhood Relations”, în Ioan Horga, Ariane Landuyt, *Communicating the EU Policies beyond the Borders*, Oradea, Oradea University Press, 2013, pp.258-270

MĂRCUȚ, Mirela, „Social Inclusion and Social Frontiers in the Digital Age – How Can EU’s Digital Agenda Help?” în Mircea Brie (ed.), *The Social Frontiers of Europe*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, Vol.17, Spring 2014, pp.49-65

MĂRCUȚ, Mirela, ȘOPRONI, Luminița, „Permeable Frontiers and Impermeable Boundaries at the Digital Level: the Digital Agenda for Europe, the EU’s Electronic Frontier”, în Violaine Delteil, Cristina-Maria Dogot, Kozma Gabor, Jarosław Kundera (ed.), *Permeability and Impermeability of Socio-Economic Frontiers within European Union*, Oradea, Oradea University Press, „Eurolimes”, vol.13, spring 2012, pp.27-41

MIROIU, Andrei, UNGUREANU, Radu Sebastian, *Manual de Relații Internaționale*, Iași, Polirom, 2006

NEWMAN, David, „Borders and Bordering. Towards an Interdisciplinary Dialogue”, în *European Journal of Social Theory*, nr.9, 2006, p.171-186

NEWMAN, David, „Boundaries, Borders and Barriers: Changing Geographic Perspectives on Territorial Lines” în Mathias Albert, David Jacobson, Yosef Lapid (ed.), *Identities, Borders, Orders. Rethinking International Relations Theory*, Minneapolis, University of Minnesota Press, „Borderlines”, Vol.18, 2001, pp.137-153

O’DOWD, Liam, „The Changing Significance of European Borders” în James Anderson, Liam O’Dowd, Thomas Wilson (ed.), *New Borders for a Changing Europe – Cross Border Cooperation and Governance*, Londra, Frank Cass Publishing, 2003, pp.13-37

PELKMANS, Jacques, *A Grand Design by the Piece? An appraisal of the Internal Market Strategy. Presented at the European Policy Unit. Conference on the Completion of the Internal Market of the EC*, European University Institute, Florența, 25/27 iunie 1986

PINDER, John, *The Building of the European Union. Third Edition*, Oxford, Oxford University Press, 2005

PUȘCAȘ, Vasile, *International/Transnational Relations*, Gorizia/Trieste, International University Institute for European Studies, 2009

RUMFORD, Chris, „Theorizing Borders”, în *European Journal of Social Theory*, nr.9, 2006

SHUMAR, Wesley, RENNINGER, K. Ann, „Introduction. On Conceptualizing Community”, în K. Ann Renninger, Wesley Shumar, ed., *Building Virtual Communities. Learning and Change in Cyberspace*, Cambridge, Cambridge University Press, pp.1-21

ȘOPRONI, Luminița, „Romania on its Way to Euro”, în Jaroslaw Kundera, *Economic integration in the EU enlarged: from free trade towards monetary union*, Wrocław, Poland, 2009, pp.229-244

ȘOPRONI, Luminița, MĂRCUȚ, Mirela, „Romania, Poland. Two countries, one wish: joining the Eurozone”, în Stanislav Sagan, Victoriyi Serhanovej, *Relacje Polsko-Rumuńskie. Historia, gospodarka, Unia Europejska*, Rzeszów, Editura Universității din Rzeszow, 2013, p. 21-41

TSATSOU, Panayiota, „Digital Divides Revisited: What Is New about Divides and their Research”, în *Media Culture and Society*, nr.33, 2011, Londra, Sage Publications, pp.317-331

VON HOUTUM, Henk, “Borders of Comfort: Spatial Economic Bordering Processes in the European Union”, în James Anderson, Liam O’Dowd, Thomas Wilson (ed.), *New Borders for a Changing Europe. Cross-Border Cooperation and Governance*, Londra, Frank Cass Publishers, 2003, pp.37-59